

GIẢI PHÁP CẢI TẠO QUẢNG TRƯỜNG ĐÔNG KINH NGHĨA THỰC GIAI ĐOẠN 2 DỰA TRÊN TIẾP CẬN BẢO TỒN DI SẢN ĐÔ THỊ

TS.KTS NGUYỄN VĂN TUYẾN | KHOA KIẾN TRÚC VÀ QUY HOẠCH, TRƯỜNG ĐẠI HỌC XÂY DỰNG HÀ NỘI

Quảng trường Đông Kinh Nghĩa Thục, nằm khép mình bên hồ Hoàn Kiếm tại trung tâm đô thị lịch sử Hà Nội, là một không gian công cộng có ý nghĩa văn hóa đặc biệt. Tên gọi quảng trường gợi nhớ phong trào giáo dục yêu nước “Đông Kinh Nghĩa Thục” đầu thế kỷ 20, làm tăng thêm giá trị lịch sử cho địa điểm này. Về không gian, với quy mô vừa đủ, khu vực quảng trường là điểm giao thoa giữa phố Cổ và khu vực phố Cũ (khu phố Pháp), tạo nên một cảnh quan đô thị hấp dẫn của Hà Nội. Suốt nhiều thập kỷ, cấu trúc cảnh quan quanh hồ Hoàn Kiếm và khu vực phụ cận được duy trì hài hòa gắn với kiểm soát chặt chẽ quy mô công trình, mọi thành phần không gian kiến trúc cảnh quan đều hòa quyện nhuần nhuyễn với nhau một cách mềm mại, chuyển tiếp từ mặt nước sang cây xanh, từ phố Cổ sang phố Cũ mà không gây tương phản mạnh. Chính sự hoà quyện không gian và tầm vóc nhỏ nhắn của cảnh quan hồ đã làm nên sự quyến rũ riêng của địa điểm này.

Ở đây, chính quyền địa phương triển khai dự án cải tạo quảng trường Đông Kinh Nghĩa Thục với mục tiêu mở rộng không gian công cộng và hiện đại hóa tiện ích đô thị. Dự án đã hoàn thành giai đoạn 1 gồm các hạng mục: Phá dỡ công trình tại địa chỉ số 1-3-5 Đinh Tiên Hoàng (tòa "Hàm Cá Mập"); chỉnh trang, cải tạo đầu hồi tòa nhà số 7-9 Đinh Tiên Hoàng theo hướng lắp dựng màn hình Led; chỉnh trang mặt đứng công trình trên các tuyến phố Đinh Tiên Hoàng, đoạn phố Cầu Gỗ, đầu phố Hàng Đào (tháo dỡ mái che mái vẩy...). Tuy nhiên, giải pháp thiết kế này đã gây tranh cãi gay gắt trong dư luận và giới chuyên gia. Phần lớn ý kiến lo ngại rằng các can thiệp đề xuất trên gây phá vỡ cảnh quan lịch sử và giá trị di sản đô thị, cần được xem xét cẩn trọng dưới góc độ tiếp cận bảo tồn.

CƠ SỞ LÝ LUẬN QUỐC TẾ VỀ BẢO TỒN DI SẢN ĐÔ THỊ UNESCO HUL 2011

Khuyến nghị về Cảnh quan đô thị lịch sử (Historic Urban Landscape) đề xuất cách tiếp cận tổng hợp theo cảnh quan, coi toàn bộ khu đô thị lịch sử là một lớp lang sống động gồm cấu trúc vật thể (công trình di sản và công trình đương đại, hạ tầng mặt đất, ngầm), tổ chức không gian (đường, ô phố, quảng trường, không gian mở, cảnh quan tự nhiên) và các giá trị văn hóa xã hội kinh tế gắn với cộng đồng. Mục tiêu là tích hợp bảo tồn vào quy hoạch và đầu tư, quản lý biến đổi có kiểm soát, bảo đảm can thiệp đương đại hài hòa với bối cảnh lịch sử, học hỏi từ tri thức địa phương, và gắn với phát triển bền vững. HUL đồng thời cảnh báo: hiện đại hóa không phù hợp có thể làm suy thoái không thể hồi phục di sản; ngược lại, nếu quản trị tốt, các chức năng mới

Quảng trường Đông Kinh Nghĩa Thục sau khi hoàn thành cải tạo Giai đoạn 1 (nguồn internet)

(dịch vụ, du lịch, sáng tạo) có thể nâng chất lượng sống và gia tăng giá trị của khu vực lịch sử.

ICOMOS Washington Charter 1987

Hiến chương nhấn mạnh bảo tồn tích hợp như một phần không tách rời của chính sách phát triển và quy hoạch đô thị. Cần gìn giữ tính chất lịch sử cùng các yếu tố cấu thành: mô hình đô thị (mạng đường-ô phố), quan hệ công trình với không gian mở, tỷ lệ và quy mô, hình thức chất liệu và màu sắc, đặc biệt là quảng trường như hạt nhân cấu trúc không gian di sản. Hiến chương chấp nhận chức năng mới nhưng yêu cầu tương thích với tính chất đô thị lịch sử; nâng cấp hạ tầng phải cẩn trọng. Xây mới hay cải tạo được phép nếu hài hòa với khung cảnh, không đối chọi và làm phong phú khu vực. Tham gia cộng đồng là điều kiện then chốt để chương trình bảo tồn thành công.

Tuyên bố Nara 1994 (Authenticity)

Tuyên bố Nara mở rộng “tính chân xác” (authenticity) vượt khỏi vật liệu gốc để

bao gồm thiết kế, công năng, kỹ thuật truyền thống, bối cảnh, vị trí, và đặc biệt là “tinh thần và cảm xúc” (spirit and feeling) của nơi chốn; việc thẩm định phải đặt trong bối cảnh văn hóa cụ thể. Với không gian đô thị lịch sử như Hồ Gươm, điều đó đòi hỏi coi “hồn nơi chốn” (ký ức, biểu tượng, cảm xúc tập thể) ngang hàng với cấu trúc vật thể; các can thiệp hiện đại chỉ chấp nhận khi không làm suy giảm sự toàn vẹn ngữ cảnh và cảm thụ. Cách hiểu này tương hợp với khái niệm “yếu tố gốc cấu thành” trong pháp luật Việt Nam; các quy trình, công cụ để thực thi sẽ được quy định tại Luật Di sản văn hóa 2024.

Burra Charter 2013 (Australia ICOMOS)

Cách tiếp cận dựa trên giá trị và quy trình: hiểu giá trị, hoạch định, can thiệp và quản trị. Nguyên tắc cốt lõi gồm: can thiệp tối thiểu, khả hồi (đảo ngược được khi cần), không nhấn một lớp lịch sử mà xóa mờ lớp khác trừ khi chứng minh giá trị chênh lệch rõ rệt; thích ứng công năng (adaptive reuse) chấp nhận được khi tác động đến ý nghĩa văn hóa là tối thiểu; và tham gia của các nhóm gắn bó văn hóa với địa điểm. Burra cũng yêu cầu duy trì tương

quan giữa các thành phần cảnh quan (mặt nước, cây xanh, kiến trúc, đường phố) để tổng thể cân bằng và hài hòa.

Luật Di sản văn hóa 2024

Luật Di sản văn hóa 2024 (hiệu lực 01/7/2025) mở rộng phạm vi quản lý từ đơn thể di tích sang tổng thể không gian đô thị/cảnh quan văn hóa; đây là nền tảng để coi quảng trường Đông Kinh Nghĩa Thục là một chỉnh thể đô thị lịch sử cần quản lý tổng hợp. Trọng tâm áp dụng cho khu vực này gồm: (i) giữ yếu tố gốc cấu thành và không phá vỡ cấu trúc, tỷ lệ, tinh thần nơi chốn; (ii) ràng buộc đánh giá tác động di sản, hoặc khảo cổ trước các can thiệp lớn (ví dụ cải tạo chỉnh trang hay bổ sung công trình mới); (iii) phối hợp quy hoạch đô thị, bảo tồn và ban hành quy chế quản lý mặt đứng, chiếu sáng và số hóa; (iv) tham vấn cộng đồng và cơ chế giám sát, gắn liền chế tài.

Đánh giá chung

Bốn văn kiện quốc tế kết hợp với Luật Di sản văn hóa 2024 tạo thành khung tiêu chí đánh giá các can thiệp trong đô thị di sản. Luật mới đã mở rộng phạm vi bảo tồn từ di tích đơn thể sang tổng thể cảnh quan và không gian đô thị, nhấn mạnh việc bảo vệ “yếu tố gốc cấu thành” và tinh thần nơi chốn, coi đây là cơ sở pháp lý bắt buộc khi tu bổ, cải tạo hoặc xây dựng mới trong khu vực di sản. Từ đó, bộ tiêu chí đánh giá gồm: (1) Hài hòa bối cảnh và tỷ lệ đô thị; (2) Bảo vệ tối đa yếu tố gốc và tính chân xác đa chiều; (3) Giữ gìn và phát huy tinh thần nơi chốn – giá trị vô hình và biểu tượng; (4) Thích ứng có chọn lọc, ưu tiên can thiệp tối thiểu và khả hồi; (5) Tránh thương mại hóa áp đảo làm méo bản sắc di sản; (6) Đảm bảo đồng thuận cộng đồng và cơ chế quản trị minh bạch.

Khung kết hợp này không chỉ phản ánh chuẩn mực quốc tế mà còn phù hợp với pháp luật Việt Nam hiện hành, tạo cơ sở để kiểm soát các can thiệp vào không gian di sản đô thị như dự án cải tạo Quảng trường Đông Kinh Nghĩa Thục. Mục tiêu là hướng tới quản lý bảo tồn dẫn dắt phát triển (conservation-led), cân bằng giữa bảo tồn – sử dụng – phát triển, đảm bảo các thay đổi hiện đại không làm tổn hại giá trị cốt lõi của khu vực Hồ Gươm và không gian đô thị trung tâm lịch sử Hà Nội.

Quảng trường Kazimierz Kwiatkowski tại phố cổ Hội An (nguồn: internet)

ĐÁNH GIÁ KẾT QUẢ CẢI TẠO KHÔNG GIAN GIAI ĐOẠN 1

Tháo dỡ tòa nhà số 1-3-5 Đinh Tiên Hoàng (hay được gọi là “Hàm Cá Mập”)

Dự án đã giải phóng tầm nhìn từ phố Đinh Tiên Hoàng ra Hồ Gươm; phục hồi liên tục thị giác, tôn nền cảnh (Tháp Rùa, nhà số 5-7 Đinh Tiên Hoàng). Tạo điều kiện cho sinh hoạt cộng đồng, kích hoạt “di sản sống” nếu được lập trình hoạt động. Tuy nhiên, nếu thiếu thiết kế chuyển tiếp, khoảng trống mới dễ “vênh” tỷ lệ người, phố cổ và cảnh quan của Hồ Gươm (vốn nhỏ và khiêm tốn); khả năng mất điểm hút chú ý của không gian công cộng vốn có; xóa một lớp ký ức đô thị những năm 1990. Nơi, sự đan xen chật hẹp và nhịp sống xô bồ của phố thị không chỉ là đặc điểm vật chất mà còn là yếu tố kiến tạo nên tinh thần và bản sắc độc đáo của không gian này. Việc này phù hợp về nguyên tắc khi loại bỏ yếu tố xung đột bối cảnh, nhưng bắt buộc phải nghiên cứu can thiệp không gian một cách tinh tế.

Chỉnh trang đầu hồi nhà số 7-9 phố Đinh Tiên Hoàng gắn với lắp đặt màn hình LED

Màn hình LED khổ lớn và cải tạo mặt đứng phía sau tạo khối phẳng ngoại cỡ nằm đúng trường nhìn chính ra hồ gây xung đột tỷ lệ, chất liệu và tinh thần nơi chốn của di sản. Giải pháp này kéo theo khối kỹ thuật, tăng độ ồn, rủi ro vận hành và bảo trì; chiếu sáng màn hình chuyển cảnh ban đêm dễ áp đảo phố cổ, Tháp Rùa, cầu Thê Húc; tăng nguy cơ thương mại hóa và thiếu đồng thuận cộng đồng. Điểm rủi ro cao nhất của công tác này là không phù hợp khung bảo tồn ở quy mô, tỉ lệ không gian di sản xung quanh quảng trường.

Chỉnh trang mặt đứng tuyến phố Đinh Tiên Hoàng - Cầu Gỗ - Hàng Đào

Việc chỉnh trang mang tính tích cực, củng cố kiến trúc cảnh quan mặt phố cổ, làm nền cảnh đồng nhất, giảm lấn chiếm không gian. Cần có quy chế thiết kế, thi công, quản lý vận hành và giám sát thực thi chặt chẽ.

GỢI Ý MỘT SỐ GIẢI PHÁP CẢI TẠO QUẢNG TRƯỜNG CHO GIAI ĐOẠN TIẾP THEO

Từ những phân tích trên, bài báo đề xuất một số giải pháp cải tạo quảng trường Đông Kinh Nghĩa Thục trong giai đoạn tiếp theo. Các giải pháp này hướng tới việc đáp ứng mục tiêu cải tạo, nâng cấp và hiện đại hóa không gian công cộng đô thị nhưng cũng đồng thời gìn giữ và phát huy tốt hơn các giá trị di sản đô thị gắn với nó.

Giải pháp duy trì không gian di sản sống

Tiếp nối giá trị di sản quảng trường Đông Kinh Nghĩa Thục, để tạo lập một không gian công cộng văn hóa lịch sử, không sử dụng màn hình LED thông tin mà tập trung tôn vinh giá trị di sản và phục vụ cộng đồng địa phương. Dựng một biểu tượng nghệ thuật ở mép quảng trường, thay cho màn hình LED. Biểu tượng này có thể là một công trình biểu tượng văn hóa độc lập, phía sau là tác phẩm điêu khắc, phù điêu gợi nhớ phong trào Đông Kinh Nghĩa Thục. Không sử dụng sân bê tông rộng mà nên hình thành các mảng cây xanh, lối đi bộ, điểm dừng chân nhằm tạo ra không gian uyển chuyển, chuyển hoá mềm từ mặt nước lên rặng cây, lên đường và lên mặt phố. Ví dụ phố cổ Hội An đã tạo không gian quảng trường để tôn vinh đóng góp của Kiến trúc sư Kazimierz Kwiatkowski. Không gian quảng

trường nhỏ nhắn, khiêm tốn hài hòa với không gian cảnh quan phố cổ, là điểm dừng chân tránh nắng, tổ chức sự kiện và giao lưu cộng đồng vô cùng hấp dẫn.

Ưu điểm: Hoàn toàn phù hợp nguyên tắc bảo tồn: không có yếu tố hiện đại gây xung đột cảnh quan di sản, tôn vinh rõ lịch sử (bằng tượng đài, biểu tượng, phù điêu hoặc vườn hoa). Cộng đồng dễ chấp nhận vì quảng trường trở nên thân thiện, văn hóa, không bị các hoạt động thương mại áp chế. Tính khả thi cao do không xây dựng công trình hiện đại và ngầm nên thi công nhanh, chi phí đầu tư thấp hơn).

Nhược điểm: Có thể bị cho là chưa đủ tính “đương đại” hoặc “thiếu hấp dẫn công nghệ” đối với một số lãnh đạo hoặc giới trẻ thích số hóa. Về kinh tế, không có nguồn thu trực tiếp (không quảng cáo, ít dịch vụ), có thể khó thu hồi vốn đầu tư hạ tầng.

Giải pháp hòa trộn văn hóa đô thị đương đại vào không gian di sản

Chấp nhận tích hợp một số yếu tố văn hóa đô thị đương đại nhưng ở mức khiêm tốn, có điều độ, nhằm đạt thỏa hiệp giữa phát triển đô thị thông minh và công tác bảo tồn di sản. Vẫn giữ trọng tâm văn hóa, nhưng cho phép một không gian chiếu sáng 3D trung tâm và công trình ngầm với chức năng văn hóa cộng đồng. Ví dụ như ý tưởng quảng trường ánh sáng, màu sắc và nước của phương án đạt giải nhất Cuộc thi “Historical Hanoi 2013”).

Ưu điểm: Đáp ứng được mong muốn của một số bên về yếu tố văn hóa đô thị hiện đại (có công nghệ chiếu 3D) nhưng vẫn trong tầm kiểm soát. Bảo tồn được yếu tố văn hóa cộng đồng. Cộng đồng có thể dễ chấp nhận hơn màn hình LED lớn, vì công nghệ 3D không chiếm lĩnh không gian, linh hoạt đa chức năng hơn. Kinh phí duy trì có thể từ thu phí bãi xe, cafe sách...

Nhược điểm: Việc phải thi công hằm mang đến nhiều rủi ro, tốn kém. Việc trình chiếu 3D đòi hỏi quy chế quản lý phức tạp (vận hành bảo dưỡng, kiểm duyệt nội dung màn hình, vận hành công trình ngầm).

Giải pháp tạo công trình biểu tượng văn hóa đương đại trong lòng di sản

Xây dựng một kiến trúc mới thấp tầng vào vị trí tòa “Hàm Cá Mập” cũ, nhưng thiết kế theo ngôn ngữ kiến trúc đương

Phương án Quảng trường ánh sáng của Nhóm: ALVISI KIRIMOTO + Partners, Nguyễn Đình Thanh, giải nhất cuộc thi “Historical Hanoi 2013” (nguồn: internet)

Phương án Quảng trường ánh sáng của Nhóm: Italian Partners: Andrea Revello, Matteo Zamboni- STUDIO8 – Architecture and Urban Design, giải ba cuộc thi “Historical Hanoi 2013” (nguồn: internet)

đại lấy cảm hứng di sản. Tích hợp trình diễn không gian đô thị cổ bằng ánh sáng 3D mapping trên mặt tiền công trình mới. Tức là thay vì một màn hình rời, chính mặt tường của tòa nhà mới là một nền trình chiếu ánh sáng vào ban đêm. Ví dụ như ý tưởng phương án đạt giải 3 cuộc thi “Historical Hanoi 2013”).

Ưu điểm: Đây là hướng sáng tạo có thể tạo một biểu tượng kiến trúc mới cho Hà Nội, nếu thiết kế tốt sẽ được cộng đồng hưởng ứng. Nó cũng giữ lại tính liên tục đô thị (có một công trình tạo khung không gian, tránh khoảng không gian trống trải). Công trình mới nếu tốt sẽ nâng tầm cảnh quan, bổ sung giá trị đương đại hài hòa (như HUL khuyến khích “giá trị đương đại nhưng hài hòa với di sản”). Cộng đồng có thể đón nhận nếu có thể tổ chức thi tuyển rộng rãi, nhiều kiến trúc sư tài năng trong nước và trên thế giới tham gia với tinh thần cầu thị. Về kinh tế, trung tâm văn hóa có thể kết hợp kinh doanh nhẹ (cafe) để tạo kinh phí quản lý vận hành.

Nhược điểm: Rủi ro lớn nhất là thất bại trong thiết kế kiến trúc: nếu thiết kế

không phù hợp hoặc lại theo hướng hiện đại thô cứng, ta lặp lại sai lầm “Hàm Cá Mập” lần 2. Dự luận có thể phản đối nếu cho rằng “đã phá công trình “Hàm Cá Mập” đi tại sao còn xây mới?”. Phải cần kiến trúc sư hàng đầu và quy trình chuẩn (cần thi tuyển quốc tế, tham gia của hội đồng nghệ thuật) để đảm bảo chất lượng. Ngoài ra, quản lý nội dung 3D trên tường cũng phức tạp (dễ bị lạm dụng thành quảng cáo nếu không kiểm soát chặt).

Giải pháp tạo công trình văn hóa sáng tạo theo tư duy tương phản và có kỷ luật

Đề xuất cấy một pavilion đương đại ở mép quảng trường để tạo tương phản có chủ đích với nền cảnh nhà phố cổ - cảnh quan Hồ Gươm, qua đó làm bật giá trị “tinh thần nơi chốn”. Công trình đặt lệch các trục nhìn chính ra hồ, không vượt đường chân trời, lùi mép nước an toàn; tương phản ở hình ảnh, vật liệu và màu sắc, nhưng không tương phản về tỷ lệ. Ban ngày, pavilion là không gian văn hóa thử nghiệm (trưng bày nhỏ về Đông Kinh Nghĩa Thục, giao tiếp, ký họa). Ban đêm, nếu cần, có thể trình chiếu ánh sáng theo sự kiện. Có thể bổ

sung không gian ngầm phía dưới pavilion để tổ chức không gian phát huy giá trị di sản, nhưng cần nghiên cứu khả thi kỹ lưỡng. Tư duy tương phản có kỷ luật từng giúp Kim tự tháp Louvre (I.M. Pei) trở thành biểu tượng mới nhờ giữ trực nhìn, tỷ lệ và độ trong suốt; ở quy mô nhỏ và linh hoạt, cơ chế Fourth Plinth (Trafalgar Square) hay Serpentine Pavilion (London) cho thấy mô hình tạm thời, có giám tuyến và khả hồi có thể đưa cái mới vào không gian lịch sử mà không cố định vĩnh viễn.

Ưu điểm: Đối thoại bằng thủ pháp tương phản giúp di sản nổi bật hơn; tạo neo đương đại và tránh khoảng “sân trống”, kích hoạt sử dụng không gian cả ngày và đêm; thu hút cộng đồng sáng tạo, nuôi dưỡng di sản sống; rủi ro dài hạn thấp nhờ tính khả hồi và quy chế quản lý chặt chẽ chiếu sáng.

Rủi ro và điều kiện kiểm soát: Nguy cơ “điểm nhấn” thành “điểm lấn át” hoặc trượt sang phô trương-thương mại. Vì vậy việc thi tuyển ý tưởng với giới hạn kiểm soát không gian (không che tầm nhìn, không vượt cao độ, không sử dụng mặt phẳng ngoại cỡ, giới hạn chiếu sáng theo khung giờ); đánh giá tác động công trình đến di sản là bắt buộc (mô phỏng theo ngày và đêm); thuyết minh khả năng bảo tồn giá trị di sản; giám tuyến nội dung liên ngành, giới hạn âm thanh và quy mô sự kiện; tham vấn cộng đồng 2 vòng và vận hành thí điểm 12 tháng; kèm điều khoản tháo dỡ nếu không đạt KPI (liên tục thị giác, độ chói, hài lòng cư dân/du khách, tần suất hoạt động văn hóa).

Các giải pháp trên đại diện bốn mức độ can thiệp khác nhau: Giải pháp 1 ưu tiên bảo tồn tối đa với can thiệp tối thiểu; Giải pháp 2 dung hòa giữa bảo tồn và phát triển thông qua các giải pháp bảo tồn, theo sự kiện; Giải pháp 3 thử nghiệm cấy một công trình đương đại lấy cảm hứng di sản cũ đã phá dỡ để tạo điểm neo biểu tượng; còn giải pháp 4 hướng tới công trình sáng tạo với tư duy tương phản có kỷ luật bằng một pavilion đương đại nhỏ, vừa nhằm kích hoạt “di sản sống” mà vẫn giữ trực nhìn, tỷ lệ và bảo tồn. Mỗi giải pháp có ưu và nhược điểm riêng và cần được cân nhắc vận dụng theo mục tiêu bảo tồn, nguồn lực, mức chấp nhận rủi ro và điều kiện vận hành trong thực tế.

Kim tự tháp kính Louvre nằm ở giữa sân Napoléon của bảo tàng Louvre (nguồn: internet)

KHUYẾN NGHỊ

Dựa trên phân tích và so sánh trên, chúng tôi đưa ra một số khuyến nghị cụ thể cho dự án cải tạo Quảng trường Đông Kinh Nghĩa Thục trong giai đoạn 2, nhằm đảm bảo sự hài hòa giữa mục tiêu phát triển đô thị và bảo tồn di sản như sau:

Loại bỏ hoặc thay thế màn hình LED khổ lớn bằng giải pháp thân thiện với di sản

Đây là khuyến nghị quan trọng nhất. Màn hình LED lớn như đề xuất giai đoạn 1 là không phù hợp với không gian di sản hồ Hoàn Kiếm cả về thẩm mỹ lẫn giá trị văn hóa. Thành phố nên loại bỏ ý tưởng lắp màn hình lớn thương mại. Thay vào đó, có thể cân nhắc giải pháp công nghệ chiếu ánh sáng 3D thay thế, phục vụ mục đích công cộng, hoặc dùng công nghệ trình chiếu ánh sáng linh hoạt như đã đề xuất trong giải pháp 2. Việc này cần đi kèm quy chế quản lý nội dung trình chiếu chỉ được dùng để hiển thị nội dung văn hóa, thông tin du lịch, nghệ thuật công cộng. Cần có một hội đồng xét duyệt nội dung trình chiếu định kỳ, đảm bảo tính thẩm mỹ và phù hợp văn hóa.

Định hướng thiết kế không gian

Thiết kế không gian quảng trường giai đoạn tiếp theo cần được quyết định dựa trên đánh giá khoa học về bảo tồn di sản và tham vấn cộng đồng, không mặc định một giải pháp ưu tiên. Nguyên tắc chung áp dụng cho mọi lựa chọn: (i) giữ tỷ lệ không gian hài hòa với Hồ Gươm và phố cổ; (ii) không che các trục nhìn không gian, không vượt đường chân trời; (iii) tăng chuyển tiếp không gian xanh để tránh khoảng trống thô; (iv) diễn giải giá trị Đông Kinh Nghĩa Thục tại chỗ theo mức độ phù hợp từng giải pháp; (v) Các can thiệp kỹ thuật cần khả hồi, kín đáo và tôn trọng bối cảnh đêm.

Phát huy giá trị văn hóa phi vật thể - “tinh thần nơi chốn”

Không gian quảng trường sau cải tạo nên được định hướng trở thành nơi tái hiện và sáng tạo văn hóa bản địa. Chẳng hạn, có thể tổ chức các sự kiện định kỳ gắn với lịch sử khu vực: lễ kỷ niệm Đông Kinh Nghĩa Thục vào tháng 3 hàng năm (phong trào khai giảng tháng 3/1907), các chương trình văn nghệ học sinh - sinh viên (tôn vinh tinh thần học thuật của phong trào), hoặc triển lãm ngoài trời về lịch sử Thăng Long - Hà Nội. Những hoạt động này giúp phát huy giá trị di sản, làm sống dậy ký ức ngay tại nơi diễn ra. Di sản phải gắn với cộng đồng, và cộng đồng ở đây nên được mời gọi tham gia tạo nên các hoạt động văn hóa tại quảng trường. Cũng nên khuyến khích các nghệ nhân, văn nghệ sĩ Hà Nội sử dụng không gian này để sáng tác nghệ thuật công cộng (trình diễn thơ, nhạc, vẽ ký họa tại chỗ).

Thận trọng xây dựng không gian ngầm, ưu tiên chức năng văn hóa

Nếu quyết định làm tầng hầm, cần tiến hành nghiên cứu khả thi kỹ lưỡng bao gồm khảo cổ, địa chất, đánh giá tác động đến di sản trước khi lập dự án. Tính toán quy mô tầng hầm hợp lý vừa đảm bảo chức năng mà không tác động đến cảnh quan di sản và khả năng đáp ứng của hạ tầng đô thị hiện hữu. Chức năng tầng hầm phải do thành phố quản lý, tập trung vào các chức năng bãi đỗ xe, nhà vệ sinh, không gian trưng bày di sản. Nếu muốn có yếu tố thương mại để bù chi phí, nên giới hạn rất ít (như quầy lưu niệm nhỏ, café sách như đề xuất tại giải pháp 2), không làm trung tâm mua sắm. Cũng nên thiết kế để tầng ngầm kết nối với hệ thống đường đi bộ xung quanh (có lối ngầm thông sang Ga metro C9 phía Đông hồ Hoàn Kiếm, các hầm tòa nhà lân cận nếu khả thi) để phân tán luồng giao thông. Các cấu kiện của

tăng hầm trên mặt đất (cửa xuống, cầu thang, ống thông gió) phải được thiết kế như một thành phần của cấu trúc cảnh quan di sản.

Tham vấn cộng đồng và chuyên gia ở mọi giai đoạn thực hiện

Bài học từ sự phản đối màn hình LED cho thấy thiếu kênh tham vấn từ đầu. Khuyến nghị thành lập một Tổ tư vấn bảo tồn và thiết kế đô thị quảng trường, gồm các chuyên gia có uy tín (có thể mời đại diện các tổ chức: Hội di sản văn hóa Việt Nam, trường đại học, UNESCO Việt Nam, Bộ Văn hóa Thể thao và Du lịch, cộng đồng dân cư...). Tổ này sẽ góp ý các phương án thi tuyển, quy hoạch và thiết kế quảng trường, giám sát đảm bảo tuân thủ thông lệ bảo tồn quốc tế. Đồng thời, tổ chức họp lấy ý kiến người dân địa phương (cư dân phường Hoàn Kiếm, các hội yêu Hà Nội và nhân dân trên cả nước) về bản thiết kế trước khi phê duyệt cuối cùng. Quá trình tham vấn nên công khai trên báo chí, thể hiện sự cầu thị của chính quyền và ban tổ chức cuộc thi. Khi cộng đồng được đóng góp và thấy dự án chỉnh sửa theo góp ý, họ sẽ đồng thuận và tự hào hơn về kết quả cuối cùng.

Ban hành quy chế quản lý quảng trường sau cải tạo

Để duy trì giá trị di sản, chính quyền phường Hoàn Kiếm cần có quy chế riêng cho quảng trường này. Quy chế quy định những việc như: cấm các hoạt động thương mại không phép, hướng dẫn sử dụng không gian (khi nào được tổ chức sự kiện, tiếng ồn tối đa bao nhiêu, giờ trình chiếu, hình thức và nội dung trình chiếu ra sao). Cũng nên quy định về bảo dưỡng định kỳ: hệ thống chiếu sáng, vườn hoa cây xanh, đài phun nước (nếu có) phải chăm sóc, bảo dưỡng, vệ sinh để luôn sạch đẹp, tránh tình trạng công trình sau làm không được duy tu, xuống cấp phá hỏng cảnh quan chung của di sản. Nên giao cho một tổ quản lý riêng (có thể trực thuộc Ban Quản lý hồ Hoàn Kiếm và phố cổ Hà Nội) để trông coi không gian này, phối hợp với công an phường đảm bảo trật tự.

Giáo dục và quảng bá về giá trị di sản của không gian mới

Khi hoàn thành dự án, cần tuyên truyền cho công chúng hiểu những giá trị di sản được tôn trọng khi dừng chân tại quảng trường. Các bảng biển nên có mã QR dẫn

SOLUTION FOR THE RENOVATION OF DONG KINH NGHIA THUC SQUARE, PHASE 2, BASED ON AN URBAN HERITAGE PRESERVATION APPROACH

DR. NGUYEN VAN TUYEN

IFACULTY OF ARCHITECTURE AND PLANNING,
HANOI UNIVERSITY OF CIVIL ENGINEERING

Dong Kinh Nghia Thuc Square, nestled beside Hoan Kiem Lake in the heart of Hanoi's historic urban center, is a public space of special cultural significance. The square's name evokes the patriotic education movement "Dong Kinh Nghia Thuc" of the early 20th century, adding to its historical value. In terms of space, with its moderate size, the square serves as a crossroads between the Old Quarter and the French Quarter, creating an attractive urban landscape of Hanoi. For decades, the landscape structure around Hoan Kiem Lake and its vicinity has been harmoniously maintained, with strict control over the scale of construction. All elements of the architectural and landscape space blend seamlessly, transitioning smoothly from the water to the greenery, from the Old Quarter to the French Quarter without strong contrasts. It is this harmonious blend of space and the small scale of the lake landscape that gives this location its unique charm./.

tới website thuyết minh lịch sử quảng trường Đông Kinh Nghĩa Thục bằng nhiều thứ tiếng cho du khách. Có thể tổ chức ngoại khóa cho học sinh, sinh viên Hà Nội và trong cả nước tới quảng trường, xem triển lãm ngâm (nếu có). Việc này sẽ nâng cao nhận thức di sản cho thế hệ trẻ, cũng là mục tiêu sâu xa của công tác bảo tồn di sản đô thị.

KẾT LUẬN

Phản biện phương án cải tạo Quảng trường Đông Kinh Nghĩa Thục đã thực hiện giai đoạn 1 từ góc nhìn bảo tồn đô thị cho thấy rõ ràng: sự can thiệp thiếu cân nhắc tổng thể và sâu sắc về di sản có thể dẫn tới nguy cơ làm biến dạng một không gian văn hóa lịch sử quý giá của Thủ đô. Những yếu tố như màn hình LED khổ lớn tạo mâu thuẫn với nguyên tắc bảo tồn đã được đúc kết trong các hiến chương quốc tế (UNESCO HUL 2011, ICOMOS 1987...) cũng như Luật di sản văn hóa Việt Nam hiện nay. Thay vì chạy theo hình ảnh "hiện đại" nhất thời, phần dự án trong giai đoạn tiếp theo cần được định hướng lại theo tinh thần của "không gian di sản đô thị", nghĩa là tôn trọng cấu trúc và giá trị di sản đô thị hiện hữu, đồng thời thích ứng đời sống đô thị đương đại, với những can thiệp kiến trúc cảnh quan có liều lượng, tinh tế và khéo léo. Hà Nội có cơ hội để biến quảng trường này thành một hình mẫu hài hòa giữa bảo tồn và phát triển - nơi người dân và du khách được hưởng thụ một không gian công cộng văn minh, tiện ích nhưng vẫn cảm nhận sâu sắc bề dày lịch sử, văn hóa bản địa. Để làm được điều đó, quá trình triển khai dự án tiếp theo

cần một tư duy phản biện và thật sự cầu thị, sẵn sàng loại bỏ những ý tưởng không phù hợp và tiếp thu các giải pháp thay thế bền vững hơn. Tinh thần cốt lõi của địa điểm là: Di sản đô thị phải hòa nhập với đời sống đô thị đương đại nhưng không đánh mất tính đặc sắc cảnh quan di sản đô thị. Sự hòa nhập phải được thực hiện với mức can thiệp tiết độ, bằng thái độ nâng niu và trách nhiệm với thủ đô Hà Nội; quan trọng hơn cả, mọi quyết định thiết kế phải ưu tiên bảo tồn giá trị di sản đô thị và lợi ích cộng đồng. Quảng trường Đông Kinh Nghĩa Thục, nếu được cải tạo đúng hướng, thì tiếp tục là trái tim giao hòa của quá khứ và hiện tại, văn hóa Đông và Tây, xứng đáng với vị thế biểu tượng văn hóa Thủ đô.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Australian ICOMOS. (2013). *The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance* (các điều 12, 15, 21). Australia ICOMOS Incorporated.
2. ICOMOS. (1987). *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas* (Washington Charter). ICOMOS.
3. ICOMOS. (1994). *The Nara Document on Authenticity*. Nara: UNESCO/ICOMOS/ICCROM.
4. Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. New York, NY: Random House.
5. Lynch, K. (1972). *What time is this place?* Cambridge, MA: MIT Press.
6. Sitte, C. (1889). *City planning according to artistic principles*. Vienna: Carl Graeser.
7. UNESCO. (2011). *Recommendation on the Historic Urban Landscape (HUL)*. Paris: UNESCO General Conference.
8. Quốc hội nước Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam. (2024). *Luật Di sản văn hóa (Số 45/2024/QH15)*. Hà Nội.
9. GS.TS.KTS Hoàng Đạo Kính: *Di sản đô thị Hồ Gươm phải hoà nhập với cuộc sống, tạp chí Hà Nội mới, năm 2025.*